

Suomalaisen lakikielen historia

PAAVO PAJULA *Suomalaisen lakikielen historia pääpiirteittäin*. WSOY. Porvoo 1960. 288 sivua. Teoksen julkaisemista on avustettu opetusministeriön myöntämin varoin.

1

Ministeri Paavo Pajulan suomalaisen lakikielen alkuvaiheita kohtaan osoittama harrastus esittäytyi Virittäjän luki-joille ensi kerran v. 1947, jolloin aikakauslehdessämme kerrottiin hänen samana vuonna Lakimieheissä julkaisemastaan tutkielmasta »Herra Martti ja ensimmäinen lainsuomennos». Pajula oli tavannut asiakirjatietoja, jotka valaisivat ennestään kovin vähän tunnetun Martti-herran henkilökuvaa ja elämän olosuhteita. Pajulan harvinainen tarmo ja tutkijaninto — hän on syntynyt v. 1878 — ei sen jälkeen ole hävinnyt näköpiiristämme. Alkuopinnoiltaan historian-, mutta varsinaiselta koulutukseltaan lakimiehenä Pajula on pitkän ja ansiokkaan virkauran päätettyään keskittynyt vanhimpien suomenkielisten lakikäsitteiden vertailevaan tutkimukseen, ja mainitun ensi tutkielmansa jälkeen hän saattoi aluksi kertoa vastikään Tukholmassa päivänvaloon vetämästään, ennestään tuntemattomasta koodeksista: »Uusi kappale herra Martin lainsuomennosta löytynyt» (Virittäjä 1948 357—362). Artikkelin päättyi perusteltuun ehdotukseen, että kaikkien säilyneiden käsikirjoitusten perusteella (niitä oli nyt 7) olisi toimitettava rekonstruoitu »lakiteksti, joka olisi mahdollisimman lähellä herra Martin alkuperäistä suomenosta».

Pajulan omat ja prof. Bo Palmgrenin samaan aikaan suorittamat tutkimukset horjuttivat ennen pitkää perinnäistä käsitystä, että kauan vanhimpana pidetyn käsikirjoituksen, ns. Tukholman koodeksin kannassa oleva vuosiluku 1548 merkitsisi suomenostyön tai edes kyseisen käsikirjoituksen valmistumisvuotta. Siihen käytetyn paperin vesileimat pakottivat huomattavasti myöhäisempään ajoitukseen. Pajula otti koko vyyhden uudelleen perinpohjaisen tarkastelun kohteeksi, ja siinä kumoutui muutakin kuin vain ajoitus. V. 1955 ilmestyi hänen 408-sivuinen teoksensa »Ensimmäinen lainsuomennos», joka huolellisen seulonnan jälkeen vahvisti heränneet epäilyt oikeiksi ja päättyi käsitykseen, että SKMM-sarjan toisena osana julkaistu Tukholman koodeksi B 96 on todennäköisimmin syntynyt vasta 1580-luvulla, että mikään muista vanhoista maanlainsuomennoksen käsikirjoituksista lukuun ottamatta mahdollisesti ns. Juustenin koodeksia ei ole sitä vanhempi, mutta ettei kumpikaan näistä ole varsinaisen alkuperäiskäännös. Tärkein ja myös varsin vakuuttava tulos oli, että herra Martilta täytyi kieltää suomenostyön suorittajan kunnia. Yhtä vakuuttavaksi ei ole muodostunut Pajulan monipuolisesti perustelema teoria, että ansio olisi virsikirjan tekijänä vanhastaan tunnetun Jacobus Petri Finnon. Esitelles-

sään Pajulan teosta Virittäjässä Aarni Penttilä lausui (Vir. 1955 288): »Nähdäkseni tämä kohta todistelussa on kuitenkin aukollinen, niin kauan kuin Jaakko Finnon teosten kieli on nykyistä tarkemmin vertaamalla puheenalaisen lainsuomennoksen otaksuttavan originaalin kielenkäyttöön.» Samansuuntaisen ajatuksen olen puolestani esittänyt arvostelussani (US 1955: 317), joka on uudelleen julkaistuna kirjassa »Suomalaisia näköaloja» (1956). Pajulan teoksen osaksi tullut huomio ja tunnustus — lähinnä kai sillä perusteltiin hänelle lainopillisen tiedekunnan promootiossa 1955 annettua kunniaohtorin arvoa — Finno-teoriaan kohdistuneen epäilyn ohella on varmaankin ollut kannustimena uusiin tutkimuksiin, joista näkyvänä tuloksena on tällä kertaa ilmoitettu komea teos.

2

Uuden teoksen nimi panee pääpiirteittäin-sanaan sisällytettyine varauksineenkin odottamaan lakikielen kehityksen tarkastelua kielellisenä, filologisena teimana. Virittäjään tarkoitettussa arvioinnissa kiintyy huomio luonnostansa tähän asian puoleen. Odotusta eivät liioin heikennä alkulauseen sanat: »Kun ryhdytään kirjoittamaan suomalaisen lakikielen historiaa, on otettava huomioon, että lakikieli on varsinaisen kirjakielen erikoislaji. Siinä ei sen vuoksi ole tarpeen selvittää sellaista, mikä kuuluu varsinaisen kirjakielen historiaan jne.» Jos tekijä osoittaa tuntevansa olennaisen siitä »mikä kuuluu varsinaisen kirjakielen historiaan», niin häneltä voidaan odottaa positiivista lisää kokonaistuntemukseemme. Ehkä hieman epäilevämmäksi tutustujan jättää virke: »Näin olen jää lakikielemme historian pääasialliseksi tehtäväksi esittää, millä tavoin lakikieli on saanut alkunsa ja sittemmin vaikeudet voittaen laajentunut uusille aloille, sekä sen ohessa kuvata, kuinka sille tyypillinen terminologia on aikojen kuluessa lisääntynyt ja tyyli muotoutu-

nut», mutta tämänkin ajatuksen voi nimien kannalta hyväksyä. Kirjan luetuani olen kuitenkin taipuvainen väittämään, että lukija ei saa, mitä nimiö ja esipuhe lupaavat. Kysymyksessä ei nähdäkseni ole edes pääpiirteittäinen lakikielen historia, vaan niiden puitteiden esitys, joissa suomalainen lakikieli on kehittynyt, ts. suomalaisen laki- ja asetus kirjallisuuden sekä suomen kielen oikeus- ja virkakielenä käytön historia — sellaisena sitä ansiookkaampi, kun siinä on runsaasti näytteitä suomennosteksteistä ja suomentajien viljelemästä terminologiasta. Seläistakin teosta tarvitaan, ja sellaisena Pajulan kirja oikein hallittuna saattaisi täyttää kansallisen sivistyksemme kuvauksessa kauan olleen aukon. Osattomaksi se ei lukijaa jätäkään.

On hyödyllistä Pajulan selkeää opastusta seuraten oppia tai ennen opittuaankin kerrata, miten ja missä olosuhteissa ensimmäiset suomenkieliset julistukset ja asetukset syntyivät 1500-luvun jälkipuoliskolla, ja saada näytteistä havainnollinen vaikutelma niiden monipolvisesta sanonnasta. Runsaasti näytteitä tarjoavana Pajulan kirja käy kauttaaltaankin eräänlaisesta vanhojen laki- ja asetustekstien lukemistosta. Samoin on valaisevaa ss. 25—39 lukea tiivis autenttinen selonteko Pajulan edellisen teoksen sisällyksestä. Sen varaukseton otsikko »Jaakko Finnon maanlain suomennos» samoin kuin koko luku osoittaa, että tekijän kanta Finnon osuudesta on entisestäänkin varmistunut. Sitten seuraavat toisiaan esitykset Ljungo Tuomaanpojan ja Abraham Kollaniuksen maan- ja kaupunginlakien suomentamisesta, 1600-luvulla toimineiden, pääasiallisesti tuntemattomien sekä 1700-luvun alun asetusten suomentajien työstä ja 1734-vuoden lain suomennoksen syntyvaiheista (Hartikka Speitz on saanut alun neljättä sivua, Justander, jonka suomennostilille on pantu kaikki 1655—1667 ilmestyneet asetukset, puolisoista, Henrik Florinus, jonka kirkkolain suomennosta kä-

sitellään asetuksena, n. kolme; Samuel Forseenia ja hänen työnsä vaiheita, joihin palaan lopummalla, on esitelty n. 18 sivulla). Ansiokkaita kohtia ovat varsinkin ne, joissa lakimies Pajula on tullut kinnut ja oikaissut vanhimpien, lakikieltä puutteellisesti tunteneiden suomentajien käännösvirheitä. Teoksen laaja jälkipuolisko (ss. 128—266) sisältää kronologisesti jäsennellyn katsauksen autonomisen ja itsenäisyyden ajan suomenkieliseen lakikirjallisuuteen sekä suomenkielen virallisen aseman ja käytön kehitykseen (myös lakitiede ja suomalaisten lakimiesten yhdistystoiminta esitellään). Olennaisesti uutta näistä asioista ei tueda esiin, Pajula nojautuu miltei yksinomaan painettuihin, paljolti sangen yleisluonteisiininkin lähteisiin.

3

Esityksensä avauksen — luvun »Suomalaisen lakikielen synty» — Pajula on keskittänyt katsaukseen eri lainopin alojen mukaisesti ryhmiteltyyn luetteloon lakisanoja, joiden on katsottava kuuluneen yleiskieleemme ennen kirjasuomen aikoja (ss. 14—16). Katsaus on sellaisenaan tarkka tiivistelmä Pajulan edellisen teoksen ss. 108—139 olevasta, ns. Martin maanlain suomenoksesta kootusta luettelosta. Tästä johtuu, että muu kuin maanlaissa käytetty »yleiskieleen» kuulunut yhteiskunta- ja oikeuselämän sanasto on aiheettomasti jäänyt ryhmien ulkopuolelle, vaikka sitä on esitetty ss. 3 ja 5. Täsmällistä rajaa lakikielen ja muun kielenkäytön välille ei tietenkään voida vetää, mutta silti on hyödyllistä nähdä, minkälaisin käsittein suomenkieltä puhuva yhteisö saattoi uuden ajan alussa operoida liikkueensa joko valtio-oikeuden, perhe- ja perintöoikeuden, varallisuus-oikeuden tai prosessi- ja rikosoikeuden aloilla. Kun Pajulan lakikieltä koskeva esitys kauttaaltaankin aivan ratkaisevasti kohdistuu terminologiaan, olisi kernaasti suonut, että samaa ryhmitelypohjaa olisi sovellettu aineiston muotoutumisen tarkastelussa myöhemmin-

kin. Teoksen luvut olisivat saaneet yhdistävän juonen, jos tätä sanaa voi käyttää, niihin olisi syntynyt yhtenäinen linja. Tätä mahdollisuutta ei kuitenkaan ole käytetty. Ainoastaan Forseenin käännöstyötä ja 1759 ilmestynyttä lainsuomenosta esiteltäessä on Pajulan uutuuksiksi käsittämät sanat luokiteltu samojen perusteiden mukaan (vain valtio-oikeus ei ole antanut aihetta). Myöskään ei ole kajottu muutoksiin, joita uudet sanat mahdollisesti ovat aiheuttaneet aikaisemman sanaperun piirissä. Lönnrotiin ja Canneliniin ehdittäessä lainopin alojen mukaisesta systeemistä on kokonaan luovuttu. Ehkä juuri sen takia melkoinen määrä keskeistäkin lakisanastoa on jäänyt teoksen ulkopuolelle, esim. *alaikäinen, alioikeus, asetus* 'författning', *asianajaja, ehdollinen, eduskunta, hengenrikos, hovioikeus, ilmiantaa, istunto, julistus, kuritushuone, käräjöidä, käskynhaltija, lainlaadinta, lainsäädäntö, lainsäätäjät, lainvastainen, maaherra, oikeuttaa, puhemies, puumerkki, pykälä, pääoma, riita-asia, rikosasia, rikoslaki, rikosoikeus, ruumiinrangaistus, sopimus, sota-oikeus, suostumus, suuriruhtinas, taannehtiva, tuomioistuimien, valiokunta, valitsijamies, valtioneuvosto, valtio-oikeus, valtiopäivät, valtiotalta, valtuuttaa, vankila, varmentaa, vastuu, vedota, velkoa, virasto, virkaatekevä, virkakunta, virkavapaus, välirauha, ylioikeus, äänioikeus* — nämä kaikki sanoja, jotka ovat tulleet kieleen ennen »Laki- ja virkakielen sanaston» ilmestymistä 1883. Itse en ole kaikkia näitä poiminut nimenomaan laki- tai asetusteksteistä tai edes juridisesta erikoiskirjallisuudesta, mutta tämä ei vaikuta asiaan. Pidän näet selvänä, että suomalainen lakikieli ei ole kehittynyt, eikä edes syntynytkään yksinomaan lain ja juridiikan kirjoitetuilla sivuilla.

4

Tähdellisin muistutus, minkä kielen historian tutkijana olen velvollinen tekemään Pajulan sinänsä selkeätä esitystä vastaan, johtuukin viimeksi sanotusta, se nim., että hän liian yksipuolisesti on olettanut lakikielen kehittyneen vain ju-

ridiikan ja oikeuslaitoksen piirissä. Suunniteltakoon esitys miten suppeaksi tahansa, mutta niiltä kanavilta, joita pitkin aines virtaa kieleen, ei pidä sulkea silmiänsä. Tämän periaatteen mukaisesti Pajula itsekin mainitsee vanhimman lakikielen sanoina mm. slaav. *suntio* ja *tyr-mä*, vaikka kumpaakaan tuskin on tavattu kirjoitetussa lakikielessä (edellinen asussa *suntia* Jusleniuksella, *suntio* Lönnrotilla 1847, jälkimmäinen Kanava-lehdessä 1845 tornin merkityksessä, Lönnrotilla 1847 vankilaa tarkoittavana). On metodisesti väärin, kun tekijä s. 38 (vrt. myös ss. 76, 100 ym.) katsoo myöhemmiltä lainsuomentajilta tapaamiensa »Finnon maanlainsuomennoksen» sanojen periytyvän nimenomaan tästä, vaikka suurin osa niistä epäilyksittä on kuulunut suullisen lainkäytön varoihin — Finnosta (tai ensimmäisestä lainsuomentajasta) riippumatta. Ajattelemisen aihetta antava esimerkki on Ljungon käyttämä *jutumisäntä* 'målsägande', joka toista sataa vuotta myöhemmin putkahtaa näkyviin Forseenin suomennoksen sivuilta. Ljungon käännös oli yhtenä ainoana kappaleena koko tämän ajan virunut Tukholman kätköissä. Periaatteellisesti samanarvoisia kuin suullisesta oikeuskäytännöstä kirjoitettuun siirtyneet sanat ovat sellaiset lakisanojen esiintymät, joita voidaan poimia muusta tekstistä aikaisemmin. Yhtä hyvin »Martin», Ljungon tai Kollaniuksen kuin Florinuksen ja Forseenin ensiesiintymät ovat vain havaittuja etappeja, vieläpä vain väliaikaisesti päteviä, joita ei ilman riittäviä perusteita voida samastaa näiden sanojen synnyin kanssa.

Ss. 159—160 tekijä selittää, että esim. sanat *aineellinen*, *etuoikeus*, *hallinto* ym. ovat »Lönnrotin keksimiä ja jälkimaailman hyväksymiä uusia lakisanoja», sen perusteella, että ne hänen havaintojensa mukaan esiintyvät lainopillisessa erikoiskirjallisuudessa ensi kerran Lönnrotin tunnetussa suomennosteoksessa v. 1863. Pajulan luetteloa silmäiltyäni voin vaakuuttaa, että Lönnrotin sellaisenaan

muualta tuntemia ja enimmäkseen aikaisemman käytännön jo vakiinnuttamia ovat olleet esim. *aineellinen* (Wegelius 1747), *asiames* (Agricola 1544), *etuoikeus* (RWL 1759, Forseen jo 1738), *hallinto* (Becker 1820, 1844 ym.), *huutokauppa* (Gottlund 1828), *johtokunta* (Europaeus ym. 1853), *johtosääntö* (asetus 1860), *kansalainen* (Gottlund 1828), *määräpäivä* (merkityksessä 'förfallodag' mm. Hele-niuksen ja Europaeuksen sanakirjoissa 1838, 1853, muuten jo Gananderilla, jopa Martin koodeksissa), *ohjesääntö* (asetus 1859), *porvaristo* (Suometar 1848), *välipuhe* (Forseen 1738, Ganander 1787 jne., varmaan puhekielen sanoja), *välipäätös* (Europaeus ym. 1853), *yhteisö* (Hannikainen 1847), *ylihallitus* (Keckman 1830). Pajulan varaus, että »jokunen niistä on voinut hänen tietämättään jo aikaisemmin esiintyä jollain lain tai asetusten suomennotajalla suunnilleen samanmuotoisena», paljastaa näkökulman ahtauden.

Samanlaisia muistutuksia kuin Lönnrotin kohdalla arvostelijan on pakko tehdä pitkin matkaa. Esim. s. 33 *etsikko* — muka Finnon, on jo Agricolalla, s. 47 *sääty* 'sääntö, asetus' muka Ljungon — on Agricolalla ja Westhillä, s. 64 *liitto* ja *satama* muka Kollaniuksen tuomia — ovat samoissa merkityksissä Agricolalla, s. 66 Kollaniuksen käyttämä »omitui-nen nimitys *kylänlapsi*» 'kaupungin palvelija, lähetti' kuuluu paitsi Agricolan myös Ljungon ja Raamatun sanavaroihin, s. 87 vuosina 1750—1762 kielenkääntäjänä olleen Samuel Salinin (?) käyttämistä *jäsen* 'ledamot' on Agricolalla, *sovinto* 'välirauha' samoin (merkityksiä: 'riidan lopetus, sopu, sopimus'), *kirjalliset konstit* Sorolaisella 1614, *valtakirja* Forseenilla 1738 (s. 102 Pajula asettaa kysymyksenalaiseksi, onko Forseen vai Salin tätä tärkeätä sanaa ensin käyttänyt, mainitsematta mistä Salinin suomennoksesta hän on sen todennut; oma merkintäni on vasta vuodelta 1748, jolloin Salin ehkä toimi kielenkääntäjän sijaisena), ss. 101—102 Forseenin muka

käytäntöön ottamista on *tuomiokirja* 'dombrev' 1593-vuoden tunnetussa julistuksessa, *avioliitto* Hemmingin virsikirjassa 1605 (vrt. s. 133), *salavuoteus* Agri-colalla, *koturi* Laurentius Petrillä 1644 ja Kollaniuksella 1648, *rasitus* Jaakko Raumaniuksella 1651, *yhdistys* Agricollalla, *kapina* 'uppror' Sorolaisella, *tunnustus* Agricollalla ja Westhillä, *asianhaarat* Sorolaisella, *päätös* Agricollalla, *tuomiokirja* 'dombok' Kollaniuksella.

Reinh. v. Beckerin asetusten suomennoksissa käyttäminä uudissanoina Pajula luettelee (vuosilukuja mainitsematta) s. 138 mm. sanat *kustannus*, joka oli esiintynyt jo kirkkolain suomennoksessa 1688, *menety* 'behandling' esiintynyt asetuksessa v. 1742, *osakas* Oulun Viikko-Sanomissa 1830, *tieteellinen* Kilpisellä 1845, *vajaus* 'balance', vrt. Agricolan 'vaja-vuus'. Ss. 172—173 esitetään C. G. Borgin aikaisista asetusten suomennoksista tulokassanoina *aluskuunta* (Beckerillä 1821), *aluus* (K. Ticklén 1842), *elatuskeino* (oli elinkeinoa merkitsevästä melkein yksinomainen 1700-luvulta lähtien), *johdotuunta* (Europ. sanak. 1853), *lukio* (Kilpinen 1836), *sijainen* (oikeastaan jo Ljungo, myöhemmin mm. Becker 1820), *talousseura* (Tikkanen 1847), *virkaero* (Becker 1851), *yliopisto* (Bergh 1838). S. 186 mainituista *bolag* sanan suomennoksista *yhdyskuunta* ei ole G. Cannelinin 1865, vaan Suomettaren 1848 ensiksi käytämä. Myös *yhtiö* esiintyy samassa merkityksessä samana vuonna Suomettaressa. Lakimiesten omaan käyttöönsä valtaama *tieteisoppi* 'tieteellinen l. tieteen (so. lainopin) teoria' ei sekään ole vasta Jaakko Forsmanin 1874 sepittämä (ks. s. 194), vaan Europaeuksen sanakirjaan (1853) nähtävästi yhteistoimin luotu uudissana, tarkoitettu yleisesti teoriaa (käytännön vastakohtana) merkitseväksi.

Nämä esimerkit riittäkööt. Toistan: lakikielen historiaa ei ole mahdollista tutkia eikä esittää pelkästään juridisen kirjallisuuden nojalla. Aspekti jää ylen kaidaksi, jos tavoitteena on vain sen henkilön ja ajankohdan osoittaminen, jonka

toimesta ja jolloin ennestään olemassaoleva sana on talutettu juridisen kirjallisuuden aitaukseen. Pietari Hannikainen, jonka »Asianajaja» esitellään Pajulan kirjan ss. 140—142 kielen yksityispiirteisiin puuttumatta, on tuotannossaan, mm. Kanava-lehdessä, huomattavalla tavalla rikastuttanut lainopillista terminologiaamme, esim. *hovi oikeuden neuvos*, *jakokunta*, *huoltaja*, *lääninhallitus*, *neuvosto*, *osake*, *pöytäkirja*, *sitoutua*, *toimikunta*, *varatuomari*, *virvakunta*, *virkavapaus*, *väärentää*; näistä Pajula ei kerro. Sellaisen sanamestarin kuin Schildt-Kilpisen Pajulan metodi niinkään jättää syrjään edes nimeä mainitsematta. Kuitenkin Kilpisen ansiosta lakimiehemme näyttäsivät pääseen käsiksi mm. sellaisiin sanoihin kuin *lainoppi*, *oikeustiede*, *peruste*, *vastine*, *mitätöntää*, *vankila*, *yhtiö*. Mitä valittavinta on, ettei tekijä ole suorittanut etsiskelyä Florinuksen, Gananderin, Renvallin, Heleniuksen, Europaeuksen jne. sanakirjoista. Jusleniuksen »Suomalaisen Sana-Lugun Coetus» sisältyy hänen kirjallisuusluettelonsa, mutta sen anti (s. 110) on jäänyt toissijaiseksi.

5

Lukuun ottamatta juridisen sanaston kartunnan kuvailua, joka esittämälläni tavalla on toteutettu epätydyttävästi, Pajula ei paljонkaan syvenny suomalaisen lakikielen tunnusomaisuuksiin ja niiden vaiheisiin. Ellei hän olisi kirjoittanut viitteenluonteisia sivuja 108—109 ja 202—210, olisivat lakikielen lause- ja tyyliopin kysymykset jääneet täysin osattomiksi. Etualalla ovat — paitsi sanasto-seikat — erilaiset laatuarvostelut (»epätasaisuutta», »hänen maanlainsuomenostaan heikompi», »kohtalaisen hyvä kieliasu», »itsenäisempi ja kehittyneempi suoritus» jne.) ja sivujenkin mittaiset tyylinäytteet. Vanhan ruotsalaisen lakikielen niukkasanaisen, ytimekkään tyylin ja sen rinnalle myöhemmin kehittyneen, pitkiä periodeja ja koukeroista sanontaa suosivan asetusten kielen heijastuminen suomennoksissa todetaan, kumpaakin

havainnollistetaan monin pitkin ottein, vanhempien suomennosten eroja valaistaan sopivin rinnakkaisasetelmin, mutta kielenkäytön järjestelmälliseen analyysiin ei antauduta.

Kuten kielihistoriaan erikoistumaton maallikko tavallisesti niin Pajulakin ehkä alitajuisesti mittaa menneiden aikojen saavutuksia liiaksi nykyisen kielenkäytön punnuksin. Finno esim. »ei lainkaan ymmärtänyt, että jokaisella juridisella käsitteellä tulee olla oma kielellinen vastineensa, jota aina ja kaikissa yhteyksissä on johdonmukaisesti käytettävä» (s. 34). Tajusikohan tätä kukaan muukaan suomalaisen tai ruotsalain edes sata vuotta myöhemmin? Keisarinna Elisabetin tunnettu julistus v:lta 1742 sisältää »runsaasti suomennosta pilaavia painovirheitä» (s. 90). Pajulan tarkoittamasta näytteestä lukisin varsinaisten painovirheiden tilille vain 3 tai 4, muut kummallisuudet selittyvät Venäjän hallituksen käyttämän suomentajan tai kirjurin perehtymättömyydestä suomen kielen traditionaaliseen ortografiaan. Ss. 146—148 julkaistusta K. F. Forsströmin kirjoittamasta kihlakunnan oikeuden päätöksestä sanotaan ilmenevän, että »sen tekijän suomen kielen taito oli hieman puutteellinen». Mitenkähän lienee? Vertailu esim. Aug. Ahlqvistin samanaikaisiin käsialoihin olisi ollut hyödyksi. On muistettava, että se, mikä vain nykykieltä taitavan korvaan kuulostaa oudolta, jopa virheelliseltä, on aikanaan saattanut olla laatuunkäypää, ehkä korrektiakin — ja päinvastoin. Ahlqvistin mielestä Forsströmin käyttämä *pätevä* oli kirjakieleen sopimaton murrasana, mikä nyt ihmetyttää. Mutta kuka meistä on mies sanomaan, että esim. *nuuhkia* 'tutkia', *kylänlapi* 'kaupunginpalvelija', *sulmata* 'moitita, jäädä', *yksipahmaiset* 'täysisisarukset', *yrmiä* 'halventaa, loukata' 1600-luvulla olivat lakikieleen liian arkisia sanoja? Jos Samuel Forseen olisi itse painattanut valmistamansa lainsuomenoksen suunnilleen siinä käsikirjoituksessa, jonka nyt tunnemme, ja se siten

olisi saavuttanut saman epävirallisen arvovallan kuin v. 1759 julkaistu korjailtu laitos, hänen käyttämillään elävän kielen sanoilla *esipuhe* 'varaus, ehto', *juonitella* 'väittää vastaan, huomauttaa', *koto* 'pesä', *pahnakunta* 'saman avioliiton lapset, sisarusparvi', *kansakuntainen* 'yhäteismetsä, yhteismaa' (1770-vuoden almanakassa *kansakunta* 'kyläyhteisö'), *met-sävalkea*, *sanomakapula*, *sulmata* jne. olisi ollut täysin samat mahdollisuudet luontua lakitermeiksi kuin hänen tekstinsä korjaajien vastaavilla *ehto* (merkitsi vielä yleisemmin 'vapaa tahto t. valta, vapaus'), *eteenkääntää*, *pesä*, *pesäkunta*, *yhteisyyys*, *metsänkulo*, *arpakapula*, *estää*. Pajulan mielestä Forseenin korjaajien valitsemien sanojen suhteellisen yleinen säilyminen lakikielen myöhemmissä vaiheissa todistaa niiden onnistuneisuudesta (»olivat tyydyttäviä»). Yhtä paljon niiden vakiintumiseen on kai vaikuttanut se tosiasia, että ne painomusteen välityksillä levisivät laajan käyttäjistön keskuuteen.

6

Pajulan teoksen kirjallisuushistoriallisessa sisällössä on hänen teoriallansa vanhimman lainsuomenoksen alkuvaiheista edelleenkin keskeinen asema. Hän kuljettelee lainsuomentaja Jaakko Finnoa kaus 1500-luvun rajan toiselle puolelle. Lyhimpään tiivistäen käsitän hänen teorian sa seuraavasti: Finno sai v. 1578 Juhana III:lta tehtäväksensä kääntää suomeksi eräitä hyödyllisiä kirjoja. Määräys on Pajulan mielestä mitä todennäköisimmin tarkoittanut myös Kristofferin maanlakia. Finno sai lainsuomenoksen valmiiksi joko 1579 tai 1580. Hän lienee viipymättä puhtaaksikirjoittanut suomenoksensa, ja tämä hieno kapale, ns. Juustenin kodeksi, lähetettiin kuninkaalle. Tukholmassa herra Martti sai tehtäväksensä kopioida suomenoksen kuninkaan kanslian tarpeiksi. Paitsi Juustenin kodeksia Martin käytettävänä oli myös Finnon originaali. Martin kopio olisi se Tukholman kodeksi B 96,

jota on kauan pidetty alkuperäisenä ja joka on julkaistu SKMM II:na.

Liiankin pitkäksi venyneessä tarkastelussani en voi puuttua tähän sinänsä johdonmukaisesti kehiteltyyn teoriaan. Minusta se ei tunnu täysin saumattomalta. Jos myöhemmin saan tilaisuuden, koetan perustella käsitystäni, että mahdollisen alkukäännöksen (A) lisäksi Tukholman B 96 -koodeksin kirjoittajalla (herra Martilla ja hänen avustajillaan) on todennäköisesti ollut käsikirjoituskopio (X), joka tuskin kuitenkaan on ollut Juustenin koodeksi. Juustenin koodeksin puhtaaksikirjoittajalla sitä vastoin on ollut sama (X) tai sitä likipitään noudatteleva kopio jäljennettävänä. Juustenin koodeksin eroavuudet sisältävät mielestäni nuorempia ortografian ja kehittyneemmän kirjakielen piirteitä kuin Tukholman koodeksi B 96. Tärkeänä itse suomentajakysymyksen kannalta pitäisin maanlainsuomenoksen ja Finnon proosan vertailua. Niissä parissa perifeerisessä tapauksessa, joihin oma tutkimusmateriaalini tuntuisi riittävän (*jalo* ja *toimi* sanojen pesyeet), olen panevinani merkille eroavuutta. Finnolla *jalo* on erittäin tavallinen, merkitykseltään aina positiivissävyinen 'suuri, uljas, vahva, mahtava (majesteetti), ylhäinen (Jumala), komea, ihana, hyvä'. Martin koodeksin ainoa tapaus sattuu olemaan negatiivinen: 'korskea, ylpeä, häijy, nurja' (alkutekstin 'vildogher'). *Toimipesye* on Martilla monijäsenisempi, ehkä tavallisempikin kuin Finnolla, mutta merkitykset eivät poikkea toisistaan jyrkästi. Huom. *toimittaa* Finnolla ensisijaisesti 'hoitaa, huolehtii, panna järjestykseen jne.', Martin koodeksissa taas 'selittää, kertoa, ilmoittaa, selostaa; hankkia, toteuttaa'.

Jos Finno ei tule kysymykseen vanhimpana lainsuomentajana, olemme uudelleen ratkaisemattoman arvoituksen edessä, mikä ei sinänsä olisi yllättävää. Monen kynänpiirron, joka paljastaisi, kuka Juhana III:n aikaisista lainlukijoista, tuomareista, virkamiehistä,

papeista — tiedossa olevista tai unohduksiin vaipuneista — on voinut tulla kysymykseen maanlain suomentajana, on täytyntä hävittää jäljettämiin aivan samalla tavoin, kuin kaikki tiedot vanhimman lainsuomenoksemme utterista koptioitsijoista ja varmaan lukuisista hävinneistä koptioista ovat tämän hetken tutkimuksen saavuttamattomissa.

Pajulan pohdintoja piristää ilmeinen intomieli, joka kuitenkin siellä täällä eksyttää hänet tasapuolisuuden tieltä. Hänen Ljungon ja Kollaniuksen suorituksista antamansa arvioinnit osunevat pääasiallisesti oikeaan. Kuitenkin olisi Kollaniuksen kielenkäytön aikaisekseen korkeata tasoa sietänyt voimakkaammin tähdentää. Kollaniuksen itsenäisyys, jonka Pajula maanlain suomenoksen osalta asettaa melko kielteiseen valaistukseen (hänen valitsemansa näytteet ss. 61—62 tuntuvat milteipä etsityiltä), pääsee vasta kaupunginlain yhteydessä oikeuksiinsa. Tuomarirohjeiden suomennoksesta Pajulalla ei ole muuta sanottavaa, kuin että Kollanius *lienee* ensimmäisenä saattanut nämä kuuluisat ohjeet suomalaisen asuun. Lukija, joka ei ole perehtynyt vanhaan kirjasuomeen, ei voi saada Kollaniuksen suorituksesta objektiivista kuvaa vain kahden lyhyen (ei »muutaman») suomennosnäytteen nojalla, jotka tekijä kommentoimatta rinnastaa lähes 300 vuotta myöhempiin käännösvastineisiin.

Lukiessani esitystä Samuel Forseenista en ole voinut välttyä vaikeasti käsitettävän tendenssin vaikutelmalta. On itseltään selvää, että hyväkin alkusuomennos paranee vuosikausia kypsyttävän tarkastustyön aikana, miksei Forseeninkin. Hänen pohjatyönsä ei ollut virheettömän paremmin tulkinnan kuin kielenkäytönkään kannalta. Mutta se oli rohkea ja oma-aloitteinen ensi yritys eikä laisinkaan käyttökeltvoton; tiesi miten kauan olisi lainsuomennosta saatu odottaa ilman Forseenin asiaan puuttumista.

Luettelossani, jonka olen tehnyt kirjasuomeen pysyvästi jääneiden keskeisten

kulttuurisanojen ensiesiintymistä, on nelisenkymmentä Forseenin käsikirjoituksesta toteamaani. Suurin osa niistä on koitunut v. 1759 ilmestyneen korjatun laitoksen ja myöhemmän lakikielen hyväksi. Tämän lisäksi olen Pajulan rohkeasti Paleenin käännökseksi nimittämästä 1759-vuoden painoksesta saanut luettelooni 16 tapaista. Tasapuolinen editioiden vertailu ei voi oikeuttaa seuraavanlaista yhteenvetoa (s. 99): »Ero — — on — — siksi huomattava, että suomennoksia on pidettävä eri suorituksina. Meillä on siten olemassa kaksi v:n 1734 lain vanhaa suomennosta, Forseenin alkuperäinen ja Paleenin sen pohjalla laatima ja sittemmin painosta julkaistu suomennos, jota hyvällä syyllä voidaan kutsua hänen nimellään.» Ellei lukija tunne muita tosiasioita kuin kolme tämän arvioinnin edelle asetettua lyhyttä rinnakkaisasetelmaa tai ss. 108—109 olevaa lause-eroavaisuuksien näytepömielmaa, hän ehkä uskoo Pajulan olevan oikeassa. Olen itse vertaillut näitä tekstejä runsaanpuoleisesti ja päätynyt toisenlaiseen käsitykseen. Forseenin suomennos elää painetun lakikirjan lehdillä kokonaisina virkkeinä, jopa lain pykälinä ja momentteina. Usein saattavat ortografiset pikkupiiirteet epäjohdonmukaisuuksineen esiintyä samanlaisina molemmissa. Niitä koskeva korjailu ei suinkaan ole ollut pelkästään eduksi. Kielellistä parantelua on tehty tiettyjä periaatteita seurailleen jos kohta epäjohdonmukaisesti aivan kuin vuoroin muistaen, toisin vuoroin unohtaen muualta saatu ohje (tämä koskee erityisesti arkaistisen konditionaali-ilmaisun poistamista, ks. Pajula s. 108, josta huomautin Uudessa Suomessa 1959: 188 ja jota meliisin pitää Daniel Jusleniuksen neuvosta suoritettuna). Harvoin jos lainkaan Forseenin teksti näyttäisi sisältäneen siinä määrin virheellistä tulkintaa, että hänen tarkastajiensa olisi ollut pakko purkaa kokonaisia lauseita ja lähteä luomaan uutta käännöstä edessä olleen alkutekstin pohjalta.

En tiedä, sisältyykö tietoista tendenssiä jo siihen Pajulan esityksen kohtaan (s. 96), jossa Forseenin suomennoksen säilynyt käsikirjoitus leimataan alkuperäisen suomennoksen jäljennökseksi, vaikka se ilmeisesti on Forseenin auktorisoima, mahdollisesti jopa omakätinen puhtaaksikirjoituskappale. Tendenssimäistä enemmän kuin perusteltua on joka tapauksessa koko ansion antaminen E. J. Paleenille Forseenin suomennoksen parantelusta: »Pääasiallisen työn Forseenin suomennoksen korjailemisessa on kaikkien suorittanut protokollasihteri Paleen» (s. 95). Itselläni ei ole mitään, minkä vuoksi uskaltais pudottaa hovioikeuden asessorin Gabr. Thauvoniuksen laskuista. Edelleen: Forseeniin verrattuna »Paleenin käännös on nimenomaan lakikielen kannalta katsottuna ansiokkaampi» (s. 110). »Niissä tapauksissa, jolloin Paleenin suomennos on huonoa tai vähemmän onnistunutta, on usein syynä se, että hän on ilman riittävää kritiikkiä lainannut asianomaiset kohdat Forseenilta, oikaisematta edes viimeksimainitulla olevia harvoja käännösvirheitä» (s. 109). »Forseenin syytä on osaksi myös, että Paleenilla silloin tällöin esiintyy useampia vastineita samoille käsitteille, vaikka hän yleensä koettaa johdonmukaisesti käyttää samoja sanoja» (s. 110). Tämöistä nimittäisin jo puolustusasianajoksi. Tosiasiallisesti emme tiedä — ei Pajulakaan ole osoittanut että tietäisimme — Paleenin osuudesta muuta, kuin että hän Forseenin vävynä joskus 1750:n vaiheilla sai haltuunsa 1744 kuolleen appensa käsikirjoituksen sekä huomautukset, jotka Porvoon tuomiokapituli oli Jusleniuksen ollessa piispana tehnyt Forseenin rakennuskaaren suomennoksen johdosta, samoin myös asessori Thauvoniuksen 1747 tekemät, varmaankin hyvin perusteelliset parannusehdotukset ja että hän yhdisteli nämä ja kenties myös joukon omia korjauksiansa uudeksi käsikirjoitukseksi kirjapainoa varten.

Filologisen metodin puutteellisuudesta johtuvien, tutkimuksen tuloksiin vaikuttavien huomautusten rinnalla merkitsevät vähän eräät reunamerkintöni, jotka koskevat Pajulan kirjallisuustiedoissa havaitsemiani aukkoja. Esim. puhuessaan ss. 50—51 Elimaeuksesta tekijä näyttää olevan tietämätön siitä, että tätä miestä on pidetty Ljungon suomennoksen näytearkkiin painettujen vahvistuskirjojen kääntäjänä (ks. A. V. Koskimies, Agri-colasta Juteiniin s. 93). »Nimeänsä ilmaisematon kirjoittaja», joka mainitaan s. 153, oli Aug. Ahlqvist (ks. esim. Koh-tamäki, Ankara puutarhuri s. 508). Si-vua 176 kirjoitettaessa olisi ollut tärkeätä tuntea Aarni Penttilän kirjoitus »W. G. Laguksen julkaisema Ljungo Tuomaan-pojan lainkäännös» (Virittäjä 1926 71—76). Sen seikan selitykseksi, että J. G. Sonckin sanastossa (1903) oli suhteetto-man paljon eräiden perifeeristen alojen (merenkulun, metsänhoidon ja maanmittauksen) sanoja (Pajula s. 226), olisi

ollut aihetta mainita, että Sonckin käy-tettävänä oli näiden alojen erikois-sanastoja. Eino Nivangan bibliografiasta (FUF XXVIII) olisi varmaan ollut apua.

Mutta en huoli jatkaa toisarvoisten huomautusten tekoa. Muutenkin pyrkii iloa, jota laajan erikoisteoksen ilmestyminen kirjakielemme historian liian vä-hän tutkitulle ja vaikeasti hallittavalle alueelle sinänsä aiheuttaa, häiritsemään tunne, että pitkään esittelyyn on ollut pakko sisällyttää näinkin paljon kritiik-kiä. Annan täyden tunnustuksen Paju-lan tapaiselle hartaalle ja pyyteettömälle tutkimuksen harrastajalle, jonka tavoit-teena aivan epäilemättä on ollut sama selvyys ja varmuus, joka kaikkina aikoina on kannustanut tieteenharjoitusta. Mut-ta arvostelijan tuoliin haastettuna ja var-maankin ammattimaisemmin sekä kir-jallisuus- että varsinkin kielihistorialli-seen menetelmään paneutuneena en ole voinut sulkea silmiäni Pajulan teoksen metodissa havaitsemiltani puutteilta.

MARTTI RAPOLA